

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

ПРОТОПОПОВОЇ НАТАЛІЇ АНДРІЇВНИ

на тему: **«Формування механізму захисту соціально-економічних систем країни»,**

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю розроблення сучасних підходів до забезпечення захищеності соціально-економічних систем України в умовах масштабних економічних, воєнних та інституційних трансформацій. Сучасний етап розвитку держави характеризується посиленням впливу внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників, які створюють нові ризики для функціонування економіки, знижують рівень її стійкості та ускладнюють процеси відновлення. За таких обставин особливого значення набуває створення комплексного механізму, здатного забезпечити своєчасне виявлення потенційних загроз, оцінювання рівня економічної безпеки, підвищення адаптивності систем та зміцнення їхньої спроможності до ефективного функціонування в умовах невизначеності.

Практична цінність дослідження значною мірою пов'язана з потребами розвитку підприємств трубно-промислової галузі, які належать до стратегічно важливих складових промислового комплексу України. Від ефективності їх діяльності залежить стабільність виробничих процесів у багатьох секторах економіки, забезпечення функціонування критичної інфраструктури, формування експортного потенціалу та підтримання конкурентоспроможності держави. У зв'язку з цим особливо актуальним є вдосконалення науково-методичних підходів до побудови механізму економічного захисту, що поєднує сучасні методи фінансової аналітики, інструменти кластерного аналізу, моделі нечіткої логіки та системно-процесний підхід до управління.

Дисертаційна робота Протопопової Н. А. присвячена вирішенню важливого науково-практичного завдання, що полягає у поглибленні теоретичних засад, удосконаленні методичного забезпечення та розробленні практичних рекомендацій щодо формування ефективного механізму захисту соціально-економічних систем країни в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови. Запропоновані у дослідженні положення відповідають сучасним викликам розвитку економіки України, мають наукову новизну, практичну спрямованість і можуть бути використані для підвищення ефективності

управління економічною безпекою на різних рівнях. Це підтверджує високий рівень актуальності обраної теми та її вагоме значення для подальшого розвитку економічної науки й практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Дніпровського державного університету внутрішніх справ у межах тематики, пов'язаної з дослідженням проблем економічної безпеки та розвитку соціально-економічних систем в умовах трансформаційних змін. У межах зазначеної тематики авторкою розроблено методичний підхід до оцінювання рівня економічного захисту підприємств та обґрунтовано механізм його забезпечення, що підтверджує прикладну спрямованість отриманих результатів і можливість їх використання у науково-дослідній, освітній та практичній діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертаційна робота характеризується належним рівнем методологічної обґрунтованості, логічною послідовністю викладення матеріалу та прикладною спрямованістю. Для досягнення мети дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, серед яких аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, систематизація, економіко-статистичні методи, графічний і табличний методи, а також сучасні методи економіко-математичного моделювання.

Особливу методичну цінність має використання самоорганізованих карт Кохонена для кластеризації підприємств трубно-промислової галузі за рівнем захищеності, стійкості та адаптивності, а також застосування нечіткої логіки моделювання, методу нечіткого виведення Мамдані та функцій належності $gbellmf$ для побудови комплексної моделі оцінювання рівня досконалості механізму захисту соціально-економічних систем. Застосування зазначеного інструментарію забезпечило можливість урахування невизначеності, неоднорідності та лінгвістичного характеру частини вихідної інформації.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації логічно пов'язані з поставленою метою і завданнями дослідження. Їх достовірність підтверджується використанням значного масиву наукових джерел, аналітичних матеріалів, статистичних даних, а також послідовністю проведеного теоретичного, методичного й прикладного аналізу. Сформульовані висновки є аргументованими, впливають із результатів дослідження та мають практичну спрямованість.

Наукова новизна. Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні та подальшому розвитку теоретико-методичних засад, методичних підходів і науково-практичних положень щодо формування механізму захисту соціально-економічних систем країни в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій економіки України. У межах дисертаційної роботи здобуто низку результатів, що мають ознаки наукової новизни.

Удосконалено:

- теоретичні положення та методичний підхід до оцінювання механізму захисту соціально-економічних систем на мікрорівні, який, на відміну від наявних підходів, ґрунтується на системному поєднанні фінансово-економічних коефіцієнтів, що відображають валову рентабельність, операційну рентабельність, адміністративне та збутове навантаження підприємств. Такий підхід дозволяє оцінювати не окремі параметри фінансового стану, а цілісний профіль стійкості, керованості й адаптивності підприємства як базового елемента соціально-економічної системи, а також створює передумови для виявлення потенційних загроз деградації системи, інтеграції результатів оцінювання у фінансовий моніторинг, внутрішній аудит і стратегічне управління розвитком підприємств трубної галузі;

- технологію кластеризації підприємств трубної промисловості за рівнем захищеності, адаптивності та стійкості із застосуванням самоорганізованих карт Кохонена, яка, на відміну від відомих підходів, передбачає формування типології підприємств не за ізольованими фінансовими показниками, а за їх структурованою взаємодією у багатовимірному просторі. Це дає змогу виявляти «ядра» кластерів, перехідні профілі, зони підвищеної вразливості та приховані структурні диспропорції, здійснювати бенчмаркінг підприємств, формувати реалістичні цільові орієнтири розвитку й обґрунтовувати адресні управлінські рішення в умовах нестабільного зовнішнього середовища;

- методичний підхід до формування адресного інструментарію управлінського реагування в системі захисту соціально-економічних систем підприємств, який, на відміну від існуючих, передбачає трансформацію результатів кластерної діагностики у матричну основу прийняття рішень із прив'язкою конкретних ризиків і диспропорцій фінансово-економічного профілю до відповідних заходів стабілізації, адаптації та підвищення стійкості. Запропонований підхід забезпечує перехід від аналітичного висновку до практичної програми антикризових дій для різних груп підприємств трубної галузі;

– науково-методичний підхід до інтегрального оцінювання рівня досконалості механізму захисту соціально-економічних систем, який, на відміну від наявних, реалізовано у формі комплексної нечітко-логічної моделі LPMM на основі нечіткого виведення Мамдані та функцій належності g_{bellmf} із використанням змінних фінансової стабільності, адаптивності до зовнішніх загроз і соціально-інституційної захищеності. Такий підхід забезпечує можливість інтегрувати кількісні та якісні характеристики, враховувати невизначеність, лінгвістичні оцінки й нелінійні взаємозв'язки, а також формувати узагальнений інтегральний показник рівня досконалості механізму захисту соціально-економічних систем.

Подальшого розвитку набули:

– визначення сутності категорії «економічний захист соціально-економічних систем», яку, на відміну від традиційних підходів, запропоновано розглядати не лише як стан захищеності, а як безперервний багаторівневий процес управління стійкістю, адаптацією та відновленням системи під впливом внутрішніх і зовнішніх загроз. Такий підхід поглиблює теоретичне розуміння механізму захисту соціально-економічних систем країни як інтегрованої сукупності організаційних, економічних, фінансових, інституційних та аналітичних інструментів;

– теоретичні положення щодо ролі ризику в системі захисту соціально-економічних систем, відповідно до яких ризик обґрунтовано як одну з центральних характеристик середовища функціонування соціально-економічних систем у сучасних умовах воєнних, економічних, технологічних та соціальних трансформацій. Це дозволило розширити класифікацію ризиків з урахуванням сучасних українських реалій та обґрунтувати необхідність своєчасної ідентифікації, оцінювання й нейтралізації загроз як базової передумови ефективного функціонування механізму захисту;

– методичні засади застосування нечітко-логічного моделювання в оцінюванні захисту соціально-економічних систем, які, порівняно з існуючими підходами, передбачають інтеграцію фінансових, адаптивних та соціально-інституційних параметрів у межах єдиної моделі прийняття рішень. Це дозволяє враховувати неповноту, нечіткість та неоднорідність інформації в умовах кризового середовища й розширює можливості використання інструментів нечіткої логіки для діагностики, моніторингу, сценарного аналізу та підтримки управлінських рішень у сфері захисту соціально-економічних систем;

– підходи до інтерпретації динаміки рівня досконалості механізму

захисту соціально-економічних систем у часовому розрізі, що дало змогу на основі апробації моделі LPMM за 2021–2025 роки виявити нелінійний, адаптаційний характер функціонування механізму захисту, фіксувати фази погіршення та відновлення його стану, а також використовувати інтегральний показник для моніторингу стійкості, сценарного аналізу й обґрунтування адаптивних управлінських заходів;

– методологічні засади застосування інтегрованого системно-процесного підходу до формування механізму захисту соціально-економічних систем країни, відповідно до яких ефективність механізму визначається не ізольованою дією окремих інструментів, а рівнем їх інтегрованості, узгодженості та здатністю забезпечувати безперервний цикл управління — від діагностики ризиків і оцінювання поточного стану до вибору адаптаційних заходів і контролю результативності. Це створює методологічну основу для узгодження фінансових, організаційних, управлінських та аналітичних компонентів у межах єдиної логіки функціонування й розвитку соціально-економічної системи країни.

Структура і зміст дисертації. Структура дисертаційної роботи є послідовною та відповідає логіці розв’язання поставлених наукових завдань. Дослідження охоплює вступ, три змістові розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Побудова роботи забезпечує перехід від теоретичного обґрунтування сутності економічного захисту соціально-економічних систем до аналізу практичних проявів їх вразливості на прикладі підприємств трубно-промислової галузі та подальшого формування модельного інструментарію оцінювання й управлінського реагування.

У першому розділі дисертації зосереджено увагу на теоретико-концептуальних засадах економічного захисту соціально-економічних систем. Авторкою систематизовано наукові підходи до розуміння цієї категорії, розкрито її змістове наповнення, функціональне призначення та місце в системі забезпечення сталості й адаптивності соціально-економічних систем. Важливим є обґрунтування економічного захисту не лише як стану захищеності, а як управлінського процесу, що реалізується в умовах невизначеності, ризиків і трансформаційних змін. Також у розділі розглянуто методичні підходи до оцінювання рівня захисту, що створює основу для подальшої прикладної частини дослідження.

Другий розділ має аналітико-прикладний характер і присвячений дослідженню стану та загроз функціонування соціально-економічних систем на матеріалах підприємств трубно-промислової галузі України. У межах цього розділу

проаналізовано фінансово-економічні параметри діяльності підприємств, визначено їхню стійкість, адаптивність і вразливість до дії зовнішніх та внутрішніх загроз. Особливу увагу приділено використанню SOM-кластеризації, яка дала змогу згрупувати підприємства за подібністю їхніх характеристик, виявити проблемні зони та сформуванати підґрунтя для розроблення диференційованих управлінських рішень. Окремо обґрунтовано напрями підвищення фінансово-економічної стійкості підприємств трубної промисловості в умовах воєнних і післявоєнних змін.

У третьому розділі представлено модельно-інструментальне забезпечення формування механізму захисту соціально-економічних систем країни. Основний акцент зроблено на побудові комплексної нечітко-логічної моделі оцінювання рівня досконалості механізму захисту, яка поєднує фінансові, адаптаційні та соціально-інституційні параметри. Авторкою розроблено структуру відповідної моделі, визначено її вхідні та вихідні параметри, здійснено апробацію й інтерпретацію отриманих результатів. Запропонований підхід дозволяє використовувати результати моделювання для моніторингу стану системи, сценарного аналізу та підтримки управлінських рішень в умовах невизначеності.

Висновки дисертаційної роботи відображають основні результати проведеного дослідження, узгоджуються з поставленою метою та завданнями і підтверджують наукову завершеність роботи. Загалом зміст дисертації свідчить про послідовність авторської логіки, належний рівень теоретичного опрацювання проблеми, обґрунтованість методичного інструментарію та практичну орієнтованість отриманих результатів.

Практична значущість. Прикладна цінність отриманих у дисертації результатів визначається можливістю їх використання для удосконалення процесів формування, діагностики та оцінювання механізму захисту соціально-економічних систем країни в умовах підвищеної невизначеності, воєнних викликів і післявоєнного відновлення економіки України. Запропоновані авторкою методичні підходи можуть бути впроваджені у діяльність промислових підприємств, аналітичних служб, підрозділів внутрішнього аудиту, фінансового моніторингу та ризик-менеджменту з метою раннього виявлення загроз, оцінювання стійкості системи, визначення зон вразливості та підготовки обґрунтованих управлінських рішень.

Особливе практичне значення має комплексна нечітко-логічна модель LPMM, яка поєднує показники фінансової стабільності, адаптивності до зовнішніх загроз і соціально-інституційної захищеності. Її застосування дає

змогу здійснювати інтегральну оцінку рівня досконалості механізму захисту, моделювати можливі сценарії розвитку соціально-економічних систем та формувати інформаційну основу для прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності. Практична спрямованість дисертації також виявляється у можливості використання її результатів під час підготовки програм стабілізації, підтримки та відновлення промислових підприємств, зокрема підприємств трубної промисловості.

Повнота викладення у відкритому друку та апробація наукових положень дисертації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 21 науковій праці, серед яких 7 статей у наукових фахових виданнях України та 14 тез доповідей у матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 6,65 друк. арк., з яких особисто здобувачеві належить 6,14 друк. арк. Зазначене свідчить про належну апробацію результатів дослідження та достатню повноту їх оприлюднення.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота є самостійною кваліфікаційною науковою працею, у якій представлено авторське бачення формування механізму захисту соціально-економічних систем країни. Ідеї, положення, результати та текстові фрагменти інших авторів, використані у дослідженні, супроводжуються належними посиланнями на відповідні джерела. Ознак некоректного запозичення, привласнення чужих наукових результатів чи використання матеріалів без належного цитування не встановлено.

Отже, підстави для висновку про наявність у дисертаційній роботі порушень принципів академічної доброчесності відсутні.

Зауваження до змісту дисертаційної роботи. Попри високий рівень теоретичної обґрунтованості, аналітичної глибини та практичної спрямованості дисертаційного дослідження, доцільно відзначити окремі дискусійні положення, які не знижують загальної позитивної оцінки роботи:

1. У дисертації ґрунтовно розкрито сутність економічного захисту соціально-економічних систем, однак доцільно було б більш чітко відмежувати це поняття від суміжних категорій «економічна безпека», «стійкість» та «резильєнтність». Це дозволило б посилити категоріальну визначеність дослідження.

2. Авторкою запропоновано систему фінансово-економічних коефіцієнтів для оцінювання механізму захисту підприємств трубної галузі. Водночас варто було б детальніше обґрунтувати вибір саме цих показників і

межі їх застосування для підприємств інших галузей промисловості.

3. У роботі використано SOM-кластеризацію підприємств трубної промисловості, що є сильним методичним елементом дослідження. Разом з тим доцільно було б ширше представити питання чутливості отриманих кластерів до зміни вхідних параметрів, способу нормалізації даних і періоду спостереження.

4. Комплексна нечітко-логічна модель LPMM має значний прикладний потенціал, однак практичне використання моделі могло б бути посилене через детальніше розкриття організаційного регламенту її впровадження на підприємствах, зокрема вимог до інформаційної бази, відповідальних підрозділів та періодичності моніторингу.

Зазначені зауваження мають дискусійний і рекомендаційний характер, не знижують наукової цінності дисертації та можуть бути враховані авторкою у подальших наукових дослідженнях.

Висновок. Дисертаційна робота Протопопової Наталії Андріївни на тему «Формування механізму захисту соціально-економічних систем країни» є завершеним, самостійним і актуальним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що мають теоретичне, методичне та практичне значення. Зміст дисертації відповідає спеціальності 051 «Економіка», а сформульовані наукові положення, висновки та рекомендації є достатньо обґрунтованими й апробованими.

За своїм змістом, структурою, науковою новизною, практичною значущістю та рівнем оприлюднення результатів дисертаційна робота відповідає вимогам до дисертаційних досліджень, передбаченим Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка, Протопопова Наталія Андріївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

Кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою,
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету

Альона МІНЬКОВСЬКА